

opracowanie
polecane przez
nauczycieli
i egzaminatorów

Henryk Sienkiewicz

SZKICE WĘGLEM

Specjalna
CZCIONKA
ulatwiająca
szybkie czytanie

Autor:
Henryk Sienkiewicz

Tytuł:
***Szkice węglem,
czyli epopeja pod tytułem:
Co się działo w Baraniej Głowie***

Autorki opracowania:
**Anna Popławska
Maria Zagnińska**

Korekta:
**Agnieszka Nawrot
Agnieszka Woźny
Maria Zagnińska**

Projekt okładki:
BROS

Ilustracje:
Jacek Siudak

ISBN 978-83-7327-284-2

Wydanie III poprawione

Copyright by Wydawnictwo GREG®
2017

Wydawnictwo GREG®
31-979 Kraków, ul. Klasztorna 2B
tel. (12) 643 55 14, fax (12) 643 47 33

Księgarnia internetowa: www.greg.pl
tel. (12) 644 98 90, w godz. 8.00–17.00

Znak firmowy GREG®
zastrzeżony w Urzędzie Patentowym RP.

Wszystkie prawa zastrzeżone.
Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana
lub przedrukowana bez pisemnej zgody Wydawnictwa GREG®.

**Skład i łamanie:
BROS**

Rozdział pierwszy, w którym zawieramy znajomość z bohaterami i zaczynamy się spodziewać, że coś więcej nastąpi

We wsi Barania Głowa w kancelarii wójta gminy cicho było jak makiem siał. Wójt gminy, niemłody już włościanin nazwiskiem Franciszek Burak, siedział przy stole i z natężoną uwagą gryzmolił coś na papierze; pisarz zaś gminny, młody i pełen nadziei pan Zołzikiewicz, stał pod oknem i dłubał w nosie lub opędzał się od much.

Miejsce akcji

Much było w kancelarii jak w oborze. Wszystkie ściany, popstrzone od nich, straciły swój dawny kolor. Również popstrzone było szkło na obrazie wiszącym nad stołem, papier, pieczęcie, krucyfiks i urzędowe księgi wójtowskie.

Muchy łąziły i po wójcie, tak jakby po jakim zwyczajnym sobie ławniku, ale szczególnień nęciła je wypomadowana, woniejąca goździkami głowa pana Zołzikiewicza... Nad tą głową unosił się ich cały rój: siadały na rozbiorze włosów tworząc żywe, ruchome, czarne plamy. Pan Zołzikiewicz podnosił od czasu do czasu ostrożnie rękę, a potem spuszczał ją nagle; dawał się słyszeć plask dłoni o głowę, rój wzbijał się, brzęcząc, w powietrze, a pan Zołzikiewicz, schyliwszy czuprynę, wybierał palcami trupy z włosów i zrzucał je na ziemię.

Zołzikiewicz – niechlujstwo; autorska ironia

Godzina była czwarta po południu, w całej wiosce panowała cisza, bo ludzie wyszli na robotę; za oknem tylko kancelarii cochała się o ścianę krowa i od czasu do czasu ukazywała przez okno sapiące nozdrza ze śliną wiszącą u pyska.

Czasem zarzucała ciężki łeb na grzbiet broniąc się także od much, przy czym rogiem zawadzała o ścianę. Wówczas pan Zołzikiewicz wyglądał przez okno i wołał:

– A hej! A żeby cię...

Potem przeglądał się w lusterku wiszącym tuż koło okna, poprawiał włosy i znów zaczynał flegmatycznie dłubać w nosie.

Na koniec przerwał milczenie wójt.

– Panie Zołzikiewicz – rzekł z mazurska – niech ino pan napisze ten „rapurt”, bo mię jakoś nieskładno. Przecie pan je pisarz.

Ale pan Zołzikiewicz był z złym humorze, a jak tylko był w złym humorze, wójt musiał sam wszystko robić.

**Komizm
sytuacji**

W tej chwili Kruczek przyszedł jej na pomoc. Zjeżył szerść na karku i z wściekłym szczekaniem rzucił się na pana pisarza, a ponieważ pan pisarz leżał twarzą do ziemi, a plecami do góry, ubrany był zaś w krótką marynarkę, Kruczek więc schwytał za nie osłonięty marynarką kort, przejął kort, chwycił za nankin²⁵, przejął nankin, chwycił za skórę, przejął skórę i dopiero poczuwszy pełno w pysku począł potrząsać wściekle łbem i targać.

– Jezus! Maria! – krzyczał pan pisarz zapominając o tym, że należał do *esprits forts*²⁶.

Kobieta tymczasem zerwała się, zerwał się jak oparzony i pan pisarz, a Kruczek podniósł się na przednie łapy, ale pana pisarza nie puszczał,

²⁵ *nankin* – gęste płótno bawełniane.

²⁶ *esprits forts* (fr.) – tęgim umysły, tu ironicznie.

OPRACOWANIE

BIOGRAFIA HENRYKA SIENKIEWICZA

Henryk Sienkiewicz urodził się na Podlasiu w Woli Okrzejskiej 5 V 1846 r. w rodzinie ubożającego szlachcica, Józefa Sienkiewicza. Matka, Stefania z Cieciszowskich, pochodziła z nieco zamożniejszej rodziny. Obie rodziny w tym samym stopniu chlubiły się daleko sięgającą w przeszłość tradycją patriotyczną, opromienioną udziałem w narodowych powstaniach.

W 1858 r. Henryk rozpoczął naukę w gimnazjum realnym w Warszawie, które mieściło się w Pałacu Kazimierzowskim, dzisiejszym gmachu głównym Uniwersytetu Warszawskiego. Mieszkał na stacji na Starym Mieście, a od 1861 r., po sprzedaniu majątku, w mieszkaniu rodziców przy ulicy Nowy Świat 7. W 1866 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i zapisał się na Wydział Lekarski Szkoły Głównej w Warszawie, w roku następnym przeniósł się na Wydział Filologiczno-Historyczny. Równocześnie rozpoczął pracę dziennikarską jako felietonista i recenzent. Używał pseudonimu Litwos.

W 1872 r. pierwszą, nieudaną powieść Sienkiewicza pt. *Na marne* wydrukowano w „Wieńcu”. W tym samym roku wyszły *Humoreski z teki Worszyłły*, drukowane w „Przeglądzie Tygodniowym”. Od 1874 r. Henryk Sienkiewicz był współwłaścicielem i współredaktorem „Niwy”, stającej się w miarę upływu czasu organem konserwatystów. Jako felietonista współpracował również z „Gazetą Polską”. W tym czasopiśmie ukazały się opowiadania: *Stary sługa* (1875), *Hania* (1876) i *Selim Mirza* (1877), zwane później „małą trylogią”.

W lutym 1876 r. Sienkiewicz wyjechał do Ameryki, skąd przysyłał artykuły i felietony, wydane potem w zbiorze *Listy z podróży do Ameryki*. Pod wpływem wrażeń amerykańskich powstało wiele utworów, z których najważniejsze są *Za chlebem* (1880) i *Sachem* (1883). Jeszcze jednym efektem tej podróży było zetknięcie się z polską emigracją, co zaowocowało dwoma arcydziełami nowelistyki: *Wspomnienie z Maripozy* i *Latarnik*.

Pisarz wrócił do Europy w marcu 1878 r. Osiadł najpierw w Londynie, a potem na rok w Paryżu. W 1879 r. ogłosił utwory: *Przez stępy*, *Orso*, *Janko*

- uroczystości jubileuszowe.
- 1905 – powieść *Na polu chwały*, Nagroda Nobla za *Quo vadis*.
- 1909 – powieść *Wiry*.
- 1911 – *W pustyni i w puszczy*.
- 1913 – powieść *Legiony*.
- 15 XI 1916 – śmierć pisarza w Vevey w Szwajcarii.
- 27 X 1924 – uroczystości związane ze złożeniem prochów Sienkiewicza w katedrze św. Jana w Warszawie.

OKOLICZNOŚCI POWSTANIA UTWORU

Obszerne opowiadanie *Szkice węglem* powstało **między lipcem a wrześniem 1876 r.**, w pierwszym roku pobytu Henryka Sienkiewicza w Stanach Zjednoczonych. Odległość wyostriżyła spojrzenie pisarza na aktualne sprawy polskie, powstał więc utwór drapieżny, ostry, bardzo radykalny. Narodził się on z pobudek na poły publicystycznych, **jako głos w dyskusji na temat „kwestii włościańskiej”**, w związku z wydaniem przez władze carskie *Ustawy o sądach gminnych* (1 VII 1876). Powstanie sądów gminnych wywołało dyskusję o problemie nieingerowania (zasada nieinterwencji) warstw wyższych w sprawy wsi, niemieszania się, pozostawienia spraw zarządzania gminami w rękach chłopów. Tak więc utwór Sienkiewicza **dotyczy bezpośrednio faktów społecznych i ideowych.**

WYJAŚNIENIE TYTUŁU UTWORU

Pełny tytuł opowiadania (*Szkice węglem, czyli epepeja pod tytułem: Co się działo w Baraniej Głowie*) **służy nie tylko określeniu miejsca akcji** (Barania Głowa), **ale i cech utworu, jego szkicowości**, formy między obszernym opowiadaniem a zarysem powieści. Utwór realizuje wszystkie elementy powieści: przedstawia dzieje wielu bohaterów na tle stosunków społecznych, panujących w małej wiejskiej zbiorowości, ale ukazane tylko w zarysie, w tych fragmentach, które są najistotniejsze i dają szansę podniesienia ich losów do rangi typowych i socjologicznie umotywowanych sytuacji, ilustrujących problem ciemnoty wsi. Tytuł *Szkice węglem* wskazuje także na cechy plastyczne utworu: jest to **czarno-biały rysunek węglem, szkicowy, ale też ponury w nastroju**, o pesymistycznej, fatalistycznej wymowie. Wyja-

tyka Rzepów, nie jest przez nich tak do końca zawinione. Rzepa upił się i podpisał dokument, nie zapoznawszy się, jako niepiśmienny, z jego treścią. Oczywiście, najbardziej są winni bezpośredni autorzy podstępu, tj. Zołzikiewicz i wójt, ale wina ciąży także na tych, którzy nie zapobiegli tragedii – na dziedzicu, księdzu, urzędnikach, na tych wszystkich, którzy zawinili obojętnością.

Zwieńczeniem obrazu zapóźnienia cywilizacyjnego wsi polskiej jest epizod przedstawiający obrady rady gminnej i sądu.

Kwestia chłopska i zasada interwencji

Bogactwo środków artystycznych użytych w utworze służy zaprezentowaniu ważnych problemów społecznych czasów współczesnych Sienkiewiczowi.

Jednym z najważniejszych jest **kwestia chłopska**, a ściślej problem ciemnoty, **zacołowania cywilizacyjnego chłopów, niezdolnych do samodzielności i korzystania z uzyskanych praw i wolności**. Z tego powodu stają się oni **przedmiotem manipulacji** bezwzględnych, pozbawionych moralnych zasad osobników w rodzaju Zołzikiewicza, którzy wykorzystują nieświadomość chłopów dla własnych korzyści. Odwieczny problem krzywdy chłopskiej, która po uwłaszczeniu przybrała tylko nowe formy, wciąż jest aktualny. Autor nie ogranicza się do zasygnalizowania problemów wsi, wskazuje też na winowajców. Są nimi, poza Zołzikiewiczem, a w ogólności nieuczciwymi urzędnikami gminnymi, ludzie wykształceni, inteligentni, którzy unikają kontaktów z chłopami, nie chcą się „wtrącać”, a więc nie pomagają, nie radzą, nie uczą. Pisarz **krytykuje zasadę nieinterwencji** przyjętą przez ówczesną inteligencję wobec chłopów, czyniąc duchowieństwo i ziemiaństwo winnymi, pośrednio, krzywdy, która dotyka wieśniaków.

Sienkiewicz ukazał tragiczne skutki pozostawienia uwłaszczonych chłopów samym sobie. Ofiarowano im wolność, przerzucono na nich odpowiedzialność za swój los, jednak nie zadbano w żaden sposób o zaopatrzenie ich w podstawowe narzędzia – wiedzę, wykształcenie, znajomość przepisów i własnej sytuacji prawnej. Wręcz przeciwnie, wiele osób celowo utrzymywało ich w ciemnocie, widząc w tym własne korzyści.

GATUNEK I BUDOWA UTWORU

Realizm i naturalizm w utworze

Szkice węglem to utwór dotyczący aktualnych problemów, a przy tym mający wiele walorów artystycznych. Zamiarem pisarza jest krytyka postawy nieinterwencji, manifestowanej przez ówczesną inteligencję wiejską i ziemiaństwo. Jest ona jednak tak ukazana, iż nabiera cech **uniwersalnego przesłania w obronie krzywdzonych chłopów**.

Na ogół autor posługuje się w opisie i opowiadaniu **metodą realistyczną**. Widoczna jest tutaj praktyka dziennikarska pisarza – świetnego, krytycznego obserwatora, który umie wychwycić to, co typowe, i ujmować problemy syntetycznie. Miejscami Sienkiewicz posługuje się też **metodą naturalistyczną**, zwłaszcza, gdy z naukową precyzją gromadzi fakty, przykłady dokumentujące chłopską ciemnotę i jej skutki. Naturalizm wpłynął też na sposób ujęcia postaci chłopów. Autor ich nie idealizuje, mimo iż chce obudzić w czytelnikach współczucie z powodu spotykającej ich krzywdy. Ale krzywdą wskazaną w utworze jest nie tylko tragiczny los Rzepów, ale także cały obraz życia chłopskiego, to, że przez obojętność ziemiaństwa, jego niechęć do przyjęcia odpowiedzialności za los chłopów, ci ostatni są właśnie ludźmi niewykształconymi, ciemnymi, prymitywnymi, brutalnymi, kierującymi się biologicznymi odruchami i potrzebami. **Bliski naturalizmowi jest też fatalizm i pesymizm utworu**, w którym ostatecznie staje się to, co stać się musi, nie ma nadziei na poprawę chłopskiego losu, tragedia rodziny Rzepów dopełnia się mimo swoich absurdalnych przyczyn. Ponurość obrazu pogłębiają drastyczność niektórych scen (zabicie Rzepowej) oraz uwypuklona amoralność i bezkarność pozbawionego wszelkich skrupułów pisarza gminnego.

Budowa i kompozycja

Bogactwo materiału źródłowego, który pisarz chciał pomieścić w utworze, spowodowało, że jego **budowa nie odpowiada klasycznej noweli**. Rozpiętość fabuły, dygresje, **epizody niezwiązane z wątkiem głównym**, rozbudowany komentarz odautorski zbliżają go do formy małej powieści. Szkicowość zasygnalizowana w tytule polega zaś na **skrótowym, uproszczonym ujęciu problematyki**, ograniczeniu charakterystyki do najważniejszych cech. Otrzymujemy w efekcie kompozycję opartą na układzie epizodów, które często nie są bezpośrednio związane z wątkiem głównym. Niektóre z nich są prawie osob-

SPIS TREŚCI

<i>Szkice węglem</i>	5
Opracowanie	
Biografia Henryka Sienkiewicza	71
Kalendarium życia i twórczości	73
Okoliczności powstania utworu	74
Wyjaśnienie tytułu utworu	74
Co jest tematem utworu?	75
Czas i miejsce akcji	75
Bohaterowie utworu	76
Plan wydarzeń	76
Krótkie streszczenie	77
Streszczenie szczegółowe	77
Charakterystyka głównych bohaterów	80
Zołzikiewicz	80
Wawrzon Rzepa	81
Maria Rzepowa	82
Charakterystyka pozostałych postaci	83
Kreacje narratora i odbiorcy utworu	84
Problematyka utworu	86
Obraz wsi	86
Kwestia chłopska i zasada nieinterwencji	87
Gatunek i budowa utworu	88
Realizm i naturalizm w utworze	88
Budowa i kompozycja	88
Indeks komentarzy do tekstu	90

STRESZCZENIE

WAŻNY CYTAT

OPRACOWANIE

CHARAKTERYSTYKA

PROBLEMATYKA

Lektury Grega. Zaufaj sprawdzonej marce

Pewniak na teście

Najnowsze wydania zawierają odpowiedzi na pytania z podręczników i testów

GREG[®]
WYDAWNICTWO

31-979 Kraków
ul. Klasztorna 2B

księgarnia internetowa
www.greg.pl

tel. 12 644 98 90
(w godz. 8.00 - 17.00)

Pełnej oferty szukaj w najlepszych księgarniach.